

Gasteiz'ko Prantzisko'ren sorterria dala-ta

Gasteiz'ko Prantzisko lillugarria da oso. Gozo, garbi, sugar dariola datorkigu bere irakatsietan zear. Baiña ez da zenbait literatura-gilleren antzo axalean, jantzian galtzen dan oietakoa: illargi-printza ibai barnak argituz bezelatsu zorrotz, sakonki sartzen baita bere azterketa ta saioetan. Biotzean daramazkin ideiak azaltzen ez du ezkutu-kirik; dena denentzat agertzen da.

Ni ez naiz bearbada gizon onek sortzen duen lillura ta zirrara emateko gauza. Bereziegia dut izan ere lan au ortarako, jo beragana nai ezkerero, ukituko al zaitue neri ukitu didan antzera edo areago...

Geroz ta ospetsuagotzen ari zaigu gure Maixua, izan ere badu zer eta nundik erakutsi, gaurreguneko edozein pentsalarik, lau gizal-diren tartearekin, bera dute Teologia, Moral, eta Nazio-arteko Dere-txua-ren iturburu ziur eta garbia. Berak biziki esna ta mantentzen dituelarik.

Gasteiz'ko Prantzisko dugu "Renacimiento" deritzan Españi'ko teologiaren buru. Bera XVI ta XVII gn. mendeetako eskolastikaren gidari. Iturri ontatik xurgatu ta miazkatu dute ondorioak. Nys, Giorgi, ta Menendez y Pelayo'k dasaigutenez: Gasteiz'ko Prantzisko dugu bere mendeko teologilaririk aundiena, eta ondorengoak zenbat eta beragandik geiago ikasi, ainbat teologilari jatorrago gertatu omen ziren.

Gaxtetatik sartu zen Burgos'ko domingotarren komentuan. Adi-men azkar eta gizon baliotsua zela oartu bezain laister bialdu zuten Paris'eruntz teologia ikastera. Gure gaztearen irakasle printzipalenak Pedro Crockaert eta Juan Fenario izan ziren. Erro-errotik ezagutu zituen onek garaiko prolema ta auzi guziak. Erasmo'ren kutsu pittin bat ere somatzen zaio bere irakatsietan. Bein Paris'en, bereala zen bertako irakasle. Urte batzuetara, itzuli egiten da Valladolid'ko lkas-

tetxe-nagusira, irakasle bezela ordea oraingoan. España'ko Unibersidaderik gorenetakoa zen noski. Or iru urte pasa, ta Salamanca'ko teologi-katedrarik nagusiena oposizio bidez irabazten du. Emen iraungo ditu bere azkeneko ogei urteak, 1546'ko dagonillaren 12'an, 54 urte sasoz artean, azken arnasa ematen duela.

Otsaundiko irakaslea bera. Milla ikasle: erlijioso, moralista, jurista, mediku ta abar... bere ezpafñetatik zintzilika... orrela zabaldu zen suzko ideiak zerizkion aren ospea gizaldiak zear. Bera "Relecciones" edo itzaldi ospetsu oien idazlari. Eta esan dugun guziaren gain, Nazio-arteko Deretxua'ren eratzaille dugu gure Prantzisko. Hugo Grozio, holandarra, ez zan izan sistemagille bat baizik. Hugo Grozio'k eun urtez gerroz, guda batean emakume ta umien eriotza ametitzen zuen artean, krimen bezela debekatu zituen Gasteiz'ko Prantzisko'k. Hugo Grozio'ren eunurtea 1926'ean ospatzen zelarik, delegazio bat bialdu zuten Salamanca'ra holandarrek, delegazio-buru W. F. Treub'en aoz Gasteiz'ko Prantzisko: "Padre y Fundador del Derecho Internacional moderno" bezela aupatuaz. Aditurik geientsuenek ere ori bera aitortzen dute. Guziz garaikoa dugu beraz, Gasteiz'ko Prantzisko, eta orain ixurtzen dute bere irakatsiek sekula baiño ur garbi ta onuragarriagoa.

* * *

Lantegi neketsu ta garratz onetan eraso baiño leenik izan dut kuttunkeririk. Arabartzat eduki bai dugu beti Gasteiz'ko Prantzisko euskaldunok. Ala ere, ona nun naukazuten prolema zeatz bereizteko prest. Guziaren gain egizale sutsu naizela esatea ez dut uste lotsagarri zaidanik. Demaiozun.

Gasteiz'ko Prantzisko'ren lenen ezagutu zen kondairagillea Juan de Marieta, O.P. izan dugu. Au Gasteiz'ko Prantzisko'z ari denean, beste jaioterririk aitatzen ez duelako noski, Gasteiz'ko bezela ematen duela dirudi, eta olakotzat eduki izan zen aurreko gizaldietan.

Burgotarrek ainbeste igurtzi duten Arriaga datorkigu erreboluzio-ren bat astindu naiean. 1927'ganean "Historia de S. Pablo de Burgos" topatzen da Arriaga kondairagilleak idatzia, etxeko kronikagille ta Prior izana. Fr. Juno de San Jose'k esaten digunez, XVII'gn. gizaldia asi xamarrean ixkribatu zuen onek Burgos eta Valladolid'ko komentuen kondaira. Garbi ekarri ere idazti onek Prantzisko'ren jatorri ta gurasotasuna. 1483'ean sort'erazten digu, Burgos'en sorterazi gainera anai biak. Badu Prantzisko'k anai bat, Fr. Diego de Vitoria, sermoigille ta mixioemalle famatua. Onela diardu Arriaga'ren eskuidatziak: "Nacieron los dos hijos en Burgos, para que por patria la coronase en

ellos especial gloria". Aita Beltran de Heredia'k, O.P., ordea, ia erabat autsitzen ditu Arriaga'ren erasi biak. Lendabizi, erderaz aita dugun erasi orixe utzi bai zuen kasualidadez Erroma'n Fr. Juan Fernandez, Arriaga'ren jarraitzalleak egin zuen kopian (Roma, Archivo Generalicio Ord. Praed., XI, 9). Biotako bat: laburtzeagatik edo bigarrena aurrekoarekin bat ez zetorrelako zen, iritzi bientzat, bada. Onekin indarrak galtzen zituen Burgos'ko oiñarriak. Bereala autsitzen du jaio-urteari dagokion koska ere: 1483'ean jaio zela, alegia. Echard'en arauz 1480'gnean. Erabat, ipurdiz-gora biratu ere bigarren koska Beltran de Heredia'k. Garrantzitsua izan zen onek Prantzisko'ren bizitza-kronologian sortu zuen erreboluzioa. Askoz obekiago tajutu ere bai Maixuaren urteak, Paris'eruntz abiatzerako, ta Salamanca'ko Irakasle zaneko, prekozidade biziz somatzen baida bere ideiatan. Prantzisko'k berak pirmaturiko dokumentuari gagozkio. Nuñez de Guzman'ek 1533'ko agorraren 15'ean pleitu batean testigu bezela artu zionekoa: "Preguntado por las preguntas generales de la ley, dijo que de edad de *cuarenta años* poco más o menos..." Zin egiten du beste artean aitorkizun au, ta ondoren pirmatu: Fr. Francisco de Vitoria. Jaio-urte au ikasi nai ezkeru Beltran'en (¿En qué año nació Francisco de Vitoria? Un documento revolucionario. Ciencia tomista. LXIV-LXV, 1943) ikustatu besterik ez daukazu. Zuurki eramaten zituzten kontu auek orduko notarioek, beraz "poco más o menos" orrek urtea bukatzen ari zitzaiola edo esanaiko zuen. Sarri izaten zan kontu berritzea. Prantzisko berari ba'gagozkio 1592-3 gn. jaio zen. Kronologi zaarra amar urtez zeatz ondoretzearren beste dokumenturik ere aurkitu du, Aita Araya'rena ta abar... Beltran de Heredia'k. Oso garbi ematen digu, bada, adieraztera.

Baiño jaio-urtean au arkitu gañean aula dela ikusi dugu Arriaga'ren oiñarria. Beraz, oraindik ez da lortu eskuartean darabilkigun problema garbitzea... Ala ere, Burgos'eruntz jotzen zuten ia españiar geient-suenak.

* * *

1949'gn. urtean *Hispania*'n argitaratzen zan "Fr. Juan de Vitoria'ren kronika" garrantzitsua, Aita Iriarte josulagunak ederki baiño ederkiago landua. Naiko izango da noski dokumentua 1585-1587 artean ixkribatua izan zela Aita Beltran'ekin baieztea. Fr. Juan de Vitoria, Yurre, Gasteiz'tik bereala dagoen errixka batean jaio zen berak digunez. Lasarte de Zuya'n jaio zen beste Fr. Juan baten eskuetatik jantzi zigun onek domingotarren abitua 1536'gnean. Zaar onek eraginda aldatu zuen Cortazar, Gortazar, edo Agortazar de Yurre apeliidua Vitoria'ren truke: "porque en Castilla rien de los apellidos de acá"

idatzi digu. Kontuz ikasi bear zaio Fr. Juan kronikagille oni, garai berean iru Fr. Juan de Vitoria baitaude Beltran'ek poliki bereizten dituen lez.

Bere *Historia de los Reies de Hespaña*-n zear garbi dakusgu zeatz ezagun zituela inguru ta Españi guziko artxibu nagusienak. Aski ibilli zen or bean, baiño zeatz-meatz ezagutzen zituen batez ere Gipuzkoa, Araba, ta Bizkai'ko aundiki ta zaldunen jatorriak. Ta gasteiztarrak zer esanik ez.

Fr. Juan Vitoria-Gortazar'en eskuidatzia: "frai diego de victoria, natural de burgos, dominico, cuyo padre fue natural de victoria y del linaje de los arcayas... (y su hermano fray francisco catedrático de prima en Salamanca...)". Eta au ez du ditekeanaren sorroan ixkribatzen, oso ezaguna balu bezela baizik. Beraz, Diego Burgos, erdal urian jaio zen, ez praille bizitzara soillik, baita ere mundu ontara. Bruno de San Jose'k dasaigunez ori beza zuan 1583'ean Alonso Chacon'ek, alegia: Diego Burgos'en jaio zela. Derrigor onartu bear ba.

Nun jaio zen, ordea, gure Prantzisko? Gortazar'ek ondo ezaguna zuen famili au. Eta Diego bein Burgos'en jaio dela esan eta ondoren bere anaia ekartze utsak, erri berean jaio zela esan nai du noski. Ala ere, prolema ez zan batere argitu. Beren aita Gasteiz'en jaio zela esaten baidigu. Gaiñera Marieta'k (1596), Fernandez el Placentino'k (1618), Araya'k XVII gn. azkenetan, eta Mora'k (XVIII) gizaldiak zear gasteiztartzat jaso zutena ezin ba desegindu zerbait serioago ta ziurragorik gabe. Marieta'k, esan dugun lez, ez dakar ezer garbirik. Ondorengoak, berriz, beranduegi dabilta noski, beraz, indar gutxi daukate. Ori bera gertatzen zaio Alonso Chacon'i beste aldetik: beranduegi ibilli gaiñean, Aita Heredia'k larrutu dizkion akats pranko agiri ditu.

Fr. Juan de Vitoria'ren eskuidatziak berak argitzen digu erabat gure irakaslearen jatorria. Arcaya zaldunen odolekoa. Arabarra, euskal odolekoa beraz. Francisco de Vitoria-Arcaya. Bere aita Pedro'k euskal espiritua erantsiko zion bada, bere semeari, naiz eta Burgos'en arnas artu gure Prantzisko'k. Kultur-jendentzat ixkribatu du Fr. Juan de Vitoria'k bere "Historia de los Reies de Hespaña"-ren itzaurreak dasaigunez. Eta nazio-arteko Deretxuaren asmagillea Arcaya'tik jexti erazten digu. Basanta'k "Nobleza Alavesa"-n digunez, oso loturik dago (Arcaya) Guevara familiarekin, ia bereizten ez diralarik. Arcaya, ganboar famili jatorrenetakoa, Guevara'rekin naasirik dagoanez. Prantzisko'k Salamanca'ko lezio batean esanikoa da: "Ego sum Gamboa". "Ganboarra naiz ni". Esku-artzen dute oraingoan Fr. Juan de Vitoria'k eta Arriaga'k, Prantzisko'ren aita Gasteiz'koa, ta Arcaya zaldunetakoa zela baieztatuz.

Arriaga'k Catalina Compludo dakarkigu Prantzisko ta Diego'ren amatzat. Eta ortan geratu gera kontrako ezer aundirik somatzen ez dan bitartean. Aita Heredia'ren adieraziz: Burgos'ko Compludo familiak Cartagena'ko Alonso gotzaiarekin eta beste judu familiekin ajetuak arkitzen dira paperetan. Amaren partetik judu odola aurkitze ori beste kondairagilleak ere baieztatua izan da. Compludo familia zaldunetakoa izanik, bigarren lekuan ezartzen du Arriaga'k. Aundiketakoa zen nunbait Arcaya'ren odola. Arcaya'ren zalduntasuna, ba, ez zuen nolana galduko. Gure maixuaren jatorriari bukaera emateko, betor Iriarte jösulagunak dakarkigun oartxo. 1527 gn. udazkenean Tormes urian topo ziran bi aundi aiek, Loyola ta Gasteiz'ko Prantzisko, ofiaztar aundien bat, eta ganboar aundiena bestea, iñundik ere. Gurasoen arteko gorroto gain, kristau maitasunez mintzo ziren, euskal odol gartsua zerabilten eta lurbira osoan zear ain ospetsu izatera elduko ziren gizon aundi aiek.

Araba'ko Aita Beltran de Heredia gasteizale porrokatu bezela agertzen zaigu prolema onen luzeeran. Baiño bera izandu da noski eztabaidaleen ardatz ere. Lendabizi gasteiz-zale zen berak, onatx nun agertzen digun Burgos'koa dela. Gizon osoa izan gure Aita Beltran de Heredia. Bateren batek aztertu nal ezker, ikus beza ("Final de la discusión acerca de la patria del Maestro Vitoria: La prueba documental que faltaba". Ciencia tomista, LXXX, 1953, 275-80).

Burgotrek ainbeste loixinkaturiko Fr. Antonio de Logroño'ren "Libro de las Fundaciones" zoriontsu ori eskuratu zuen bada gure Aita Beltran'ek (Archivo Nacional, Sección de Clero=Burgos, código 57 b, moderno 88). Jakiña! eziñekoa zeritzaion ia gastatua zegoen idatzian tankerako zerbait agertzea, baiño tira zeatz-meatz ikertu zuen. Eta ona nun aurkitu falta zen guzia, 1953'ko apirillaren 9'an, 254 v. foliuan. Aita Antonio au Prantzisko berarekin bizi izandu zen Burgos'ko komentuan. Sotragero'ko batek Salamanca'ko praillen bati lurralderen bat oñordez utzi ziola-ta, Burgos'ko komentura bialdu zuten Salamanca'koek saldu kontuko idatzien bat. Gertaera oni buruz egiten duen keja bat baizik ez da gure Aita Antonio'ren dokumentu au. Letra garbi ta ederrarekin (1536) Aita Logroño beraren eskuz idatzia:

"y aunque los reverendos maestros fray Francisco de Vitoria, natural de Burgos, y fray Domingo de Soto, natural de la ciudad de Segovia, eran hijos deste convento de Sant Pablo de Burgos, catedráticos en teología en la Universidad de Salamanca..., y llevar el convento de Salamanca poco menos de las cátedras de los maravedis desta venta, no nos quisieron esta heredad, sino venderla..."

Jaiotzez Burgos'koa dela (natural de Burgos) onek ez du tarte-

korik ametitzen. Soto Segovi'koa dela esatean ere ongi, zuzen esaten du, ta zergatik ez Prantzisko Burgos'koa dela baieztean? Ots, ark etzuen batera edo bestera jotzeko interesik. Burgos'ko komentuan ainbeste urte bizi, Prantzisko berarekin urte batzuek; komentuko Prior, Superior, Nobiziuena maixu izan zelarik, badu nun jakiñik. "Libro de Fundaciones" onen jarraitzaileak gaiñera, oso txukuna, serioa, ta abar... bezela aurkezten digu gure Aita Antonio de Logroño au. Egiari ba'gagozkio bukatu da eztabaidaren muiñoa. Au aitortu du Aita Beltran de Heredia'k Burgos'koa dela adieraztean: "Esta conclusión es históricamente irrefutable". Makur gaitezen beraz, gazteizaleok egi distirapean, gaizki esan dut, poztu gaitezen Egia baida zuzenbidearen oiñarri sendoa.

Laburtuz:

(1) Burgos izan zen, bada, Gasteiz'ko Prantzisko'ren sorterrria. Erdal urian jaio ta azi zitzaigun beraz, nazio-arteko Deretxuaren eratzaillea.

2) Baiño Gasteiz'ko Prantzisko'ren gurasoak, odola, baita espiritua ere noski, Arcaya "euskaldunena" da ziurki. Ori bera ageri du berak duan "Ego sum Gamboa"-n, bere pentsamentu ta bere aiurrian.

ORMAZABAL'DAR ALEJANDRO.

Arantzazu'koa.

